

KURIKULUM I TRŽIŠTE RADA: UPOREDNA ANALIZA KURIKULARNIH ISHODA STUDIJSKOG PROGRAMA SOCIOLOGIJE NA FILOZOFSKOM FAKULTETU UNIVERZITETA U BEOGRADU I TRAŽENIH KOMPETENCIJA NA TRŽIŠTU RADA

Curriculum and Labor Market: Comparative Analysis of the Curricular Outcomes of the Study Program in Sociology at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade and the Required Competences in the Labor Market

APSTARKT: Tokom poslednjih decenija profesija sociologa se suočava sa ozbiljnim izazovima, globalno i lokalno. Unutar lokalnog konteksta društva Srbije ovi izazovi i neadekvatni odgovori profesionalne zajednice na njih se na tržištu rada materijalizuju kao gubitak profesionalnog monopola sociologa nad određenim poslovima. Nekada cenjeni stručnjaci, sociolozi, poslednjih decenija gube monopol nad vršenjem određenih delatnosti koji je prepoznat i potvrđen od strane: (a) države, vladinih i nezavisnih institucija, (b) privrednih organizacija, (c) organizacija civilnog društva i (d) međunarodnih organizacija koje zapošljavaju sociologe koji su svoje diplome stekli na univerzitetima na teritoriji Republike Srbije. Primeri za to su brojni. Ipak, analizu ćemo ograničiti na tri studije slučaja koje se odnose na profesionalne pozicije: (a) nastavnika sociologije, (b) istraživača u agencijama za istraživanje javnog mnjenja i (c) uposlenika različitih međunarodnih organizacija. Analiza će biti sprovedena na nekoliko vrsta empirijskih podataka: (a) različitim zakonskim i podzakonskim aktima, posebno pravilnicima (državnim, institucionalnim i onim koji su deo interne regulative pojedinih organizacija) kojima se reguliše ko može da obavlja određeni posao, (b) tekstova konkursa za posao, unutar kojih ćemo analizirati tražene kompetencije

1 dorajar@eunet.rs

2 milos.djeric@gmail.com

‘Autor potvrđuje da su svi stavovi i mišljenja izneti u ovom radu u potpunosti lični. Oni ni na koji način ne čine zvaničan stav ili poziciju MKCK.’

za konkretne profesionalne pozicije, i (c) postojećih nastavnih planova i programa, studijskih programa sociologije (za osnovne i master studije) koji se izvode na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, unutar kojih će biti analizirane profesionalne kompetencije koje pružaju. Analiza će pokušati da odgovori na pitanje da li postoji jaz između profesionalnih kompetencija koje pruža studijski program sociologije i onih koje se zahtevaju od diplomiranih sociologa na tržištu rada i i ako postoji, na koji način je moguće premostiti ovaj jaz i poboljšati poziciju sociologa na tržištu rada Republike Srbije.

KLJUČNE REČI: sociologija, profesija sociolog, tržište rada, kompetencije, kurikulum

ABSTRACT: *During last several decades, sociological profession has faced serious challenges, both globally and locally. Within the context of labor market in Serbia these challenges, along with inadequate response of professional community; have resulted in the loss of professional monopoly for some job positions and roles. Once respected experts, sociologists, have lost professional monopoly on jobs recognized and affirmed by: (a) state, governmental and independent institutions; (b) business organizations; (c) civil society organizations; and (d) international organizations, all of which employ sociologists with diplomas received from universities in the Republic of Serbia. Although examples for this are numerous, we will limit the analysis to three case studies regarding professional positions of: (1) sociology teacher; (2) researcher in market research industry; and (3) employees of various international organizations. Analysis will use several different sources of empirical data: (a) various legislation and by-laws, especially rules on employment requirements (in state, public, and individual organizations); (b) job advertisements, where we will analyze required competencies for particular positions; and (c) current curriculums for BA and MA studies of sociology on the Department of Sociology Faculty of Philosophy University of Belgrade, where we will analyze provided professional competencies. Analysis will attempt to answer the question if there is a gap between professional competencies provided by study programs and those required of sociologists in the labor market. If the gap exists, we will provide potential solutions on the way in which it can be bridged and position of sociologists on labor market in Serbia improved.*

KEY WORDS: sociology, profession of sociologist, labor market, competences, curriculum

Sociologija kao kritički orijentisana društvena nauka, koja nastoji da izučava društvenu stvarnost “u dubinu” (Gurvič, 1965:73) i njeni praktičari sociolozi, ovu opštu metodološku disciplinsku orijentaciju u izučavanju društvene realnosti, primenjuju i na proučavanje sopstvene naučne discipline kao jednog dela složenog društvenog mozaika. Tako kako kaže Dejvid Veb (David Webb), iako toga najčešće nisu svesni, “sociolozi pišu o sebi češće nego što to obično

pretpostavljaju” (Webb, 1974: 201), neprestano dovodeći u pitanje samu sociologiju i njenu istraživačku, teorijsku i empirijsku, praksu (Lapeyronnie, 2006: 3). To nije karakteristika isključivo jednog, jasno omeđenog, perioda u razvoju sociologije već pre trajna orijentacija i potreba da se sociologija kao nauka unapredi metodama i pristupima koji su samim sociolozima najbliži i najpoznatiji³. Tako bismo mogli reći da je konstantno preispitivanje sociologije kao naučne discipline, njenih metoda saznanja, zaključivanja i istraživačkih praksi koje iz njih proističu, ali i mesta sociologije unutar šireg polja naučnog saznanja inherentno svojstvo same sociologije, kao naučne, teorijske i empirijske, discipline, koje joj omogućava da se konstantno autokoriguje i unapređuje kroz pokušaje otkrivanja, razumevanja i prevazilaženja, stvarnih i/ili zamišljenih kritičnih trenutaka u svom disciplinskom razvoju. I zaista, kako još Robert Merton (Robert Merton) lucidno uočava, svaka generacija sociologa ima doživljaj da je trenutak u kome živi presudan za razvoj discipline, na osnovu čega zaključuje da je sociologija bila u “kriznom stanju” tokom svoje celokupne istorije (Merton, 1976: 21–22). Naravno, iako se većina sociologa slaže oko konstatacije da je sociologija u krizi, ne postoji saglasnost oko ključnih uzroka te krize. Naime, kako konstatuje Vladimir Marušić u recenziji zbornika priloga učesnika u diskusiji na okruglom stolu, na temu: “Postoji li kriza u sociologiji?” koji je održan davne 1975. godine, neposredno pošto je na Osmom svetskom kongresu sociologije u Torontu 1974. godine kao jedna od glavnih tema promovisana zabrinutost zbog “krize sociologije”: “Različitih pogleda na krizu sociologije ima gotovo onoliko koliko i sociologa” (Marušić, 1976: 106).

I danas, sociolozi sa jednakom strašću pristupaju ovoj temi koja se uglavnom otvara u sklopu promišljanja o budućnosti zajedničke matične discipline:

“Postoje dva aspekta koja treba uzeti u obzir kada razmišljamo o budućnosti sociologije: društveno strukturni i intelektualni. S jedne strane pitamo se da li će sociologija uopšte preživeti kao disciplina; s druge strane, pitamo se da li postoje nove ideje koje bi mogle da se nastane u toj strukturi kako bi ona preživela.” (Abbott, 2000: 296)

U tom smislu posebno značajnom se čini knjiga australijske sociološkinje Rejvin Konel (Raewyn Connell) (2015) *Južna teorija: globalna dinamika znanja iz društvenih nauka* (*Southern Theory: the Global Dynamics of Knowledge in Social Science*), koja u svojoj analizi stanja krize u društvenim naukama i posebno sociologiji povezuje dva “aspekta” o kojima govori Endrju Ebot (Andrew Abbott). Konel smatra da je u savremenom trenutku proučavanje bilo kakvih društvenih fenomena potpuno besmisleno bez situiranja istih u kontekst “globalnih podela (sever-jug, zapad-istok, prvi-treći svet, centar-poluperiferija-periferija), koje bez obzira što se unutar različitih teorijskih diskursa imenuju različito govore o stabilnom obrascu dugog trajanja koji

3 Jedan od najsvežijih primera je i poslednji broj časopisa *International Review of Sociology – Revue internationale de sociologie*, godina 29, broj 3 iz 2019 posvećen temi: „Krizna sociologije ili samo kriza akademske sociologije?“.

počiva na nejednakoj raspodeli moći, bogatstva i kulturnog uticaja koja istorijski proizlazi iz evropskog i severnoameričkog imperijalizma” (Connell, 2015:212). Nažalost, dominantan teorijski diskurs društvenih nauka, i sociologije kao jedne od njih, ne prepoznaje ovaj obrazac, i zato sociologija kao nauka, kako kaže Konel “pada na prvom testu realizma” (Connell, 2015:212), jer se argumenti koji su izgrađeni na modelu iskustva 600 miliona najprivilegovanijih stanovnika planete predstavljaju kao oni koji bi trebalo da se odnose na više od 6000 miliona ljudi koji na njoj žive. Drugi “test realizma”, prema Konel, tiče se sposobnosti i unutrašnjih kapaciteta konkretne društvene nauke, u našem slučaju sociologije, da “prepozna dinamizam periferije” (Connell, 2015:213) i inkorporira ga u sopstvenu analizu, jer, konfiguracija socijalnih snaga na periferiji, baš kao i u imaginarnom centru, nije fiksna (Connell, 2015:213). To najčešće nije niti vidljivo niti prepoznato unutar dominantnog sociološkog diskursa. Jedan od važnih mehanizama “severne teorije” je upravo “brisanje” iskustava periferije (Connell, 2015:213), a da bi se uticaj ovog malignog mehanizma poništio mora doći do strukturne promene odnosa u kome se nalaze (stvarne i/ili zamišljene) periferija i metropola, kako bi se proces zajedničkog učenja uopšte učinio mogućim. To, prema Konel, zahteva “vrstu istraživanja kakva se preduzima u *subaltern studies*⁴ unutar kojih se dokumentuje iskustvo onih koji trpe opresiju – posebno ljudi koji su izostavljeni iz hegemonih narativa istorije i modernosti.” (Connell, 2015:214) To istraživanje, naravno, ne podrazumeva puko “nagomilavanje opisa na opis ma kako suptilni oni bili” (Connell, 2015:214) različitih iskustava potlačenih, već razumevanje politika koje oblikuju i usmeravaju ta iskustva, tj. razumevanje odnosa “između iskustva i struktura oko kojih se politika promene može formirati” (Connell, 2015:214), što je nemoguće bez upotrebe glavne alatke sociološkog promišljanja društvene realnosti koju Rajt Mils (Wright Mills) imenuje kao *sociološku imaginaciju*. “Sociološka imaginacija osposobljava onoga ko njome raspoláže da shvati širu istorijsku scenu kroz poimanje njenog smisla sa gledišta unutrašnjeg života i spoljne životne karijere ljudskih jedinki”, jer pojedinci često živeći u “uskomešanoj atmosferi” sopstvenog “svakidašnjeg iskustva ... svesno iskrivljuju sliku svog društvenog položaja.” (Mils, 1964: 9)

Upravo iz ovih razloga veoma je važno prepoznati i osnažiti inicijative onih sociologa koji, na različite načine, pokušavaju da situiraju lokalna sociološka promišljanja o društvenim fenomenima i procesima unutar i u odnosu na

4 *Subaltern studije* su počele kao revizionistička historiografija seljačkih pokreta u kolonijalnoj Indiji. 1979–80 godine osnovana je *Subaltern Studies Group* pod nadzorom istoričara Ranajita Guhe sa Univerziteta u Saseksu (University of Sussex) u Engleskoj. Kao neposredni rezultat rada ove grupe 1982. godine pojavljuje se prvi (od ukupno 12) tematski broj časopisa *Subaltern Studies*, u izdanju Oxford University Press-a. Osnovna ideja oko koje se grupa okupila ticala se pružanja otpora interpretaciji istorije južne Azije koja je pisana sa pozicija elitističkih pristranosti „buržoasko-nacionalističkog“ i „kolonijalnog“ diskursa razumevanja prošlosti i vraćanje istorije “podređenima”. Po mišljenju pripadnika ove grupe interpretacija istorije i istorijskih procesa samo iz perspektive kolonijalne metropole nudi iskrivljeni prikaz istorijske stvarnosti i zanemaruje ulogu onih koji se u zemljama koje su prošle kroz istorijsko iskustvo kolonijalne potlačenosti u ovakvim istorijskim interpretacijama ostali nevidljivi. (Chowdhury, 2016)

globalno sociološko znanje. Na taj način „dinamizam periferije“ (Connell, 2015:213), o kome govori Konel, i iskustva pojedinaca i društvenih grupa čiji se individualni i socijalni životi odvijaju skriveni od pogleda centra, postaju vidljivi i prepoznati kao varijeteti mogućih (individualnih i društvenih) odgovora na aktuelne izazove. Kroz kumulativni efekat ovih partikularnih uvida i doprinosa (Fisk, 2001:219) sociologa u razumevanju i osvetljavanju „iskustava periferije“ (Connell, 2015:213), i podizanje svesti o različitim globalnim ograničenjima koja su oblikovana postojećim strukturnim odnosima između centra i periferije, moguće je otvoriti prostor za njihovu eventualnu rekonceptualizaciju, a sociolozi su svakako oni koji bi tome trebalo značajno da doprinesu. Jedan od prvih koraka na tom putu jeste i obučavanje onih koji bi trebalo da budu nosioci ovog procesa, budućih sociologa.

U tom smislu, a imajući u vidu da na mnogim mestima “sociologija nije bila u stanju da obezbedi doslednu putanju ka profesionalizaciji” (Fernandez-Eskuinas, 2019: 337) za svoje diplomirane studente, jer se mnogi od njih suočavaju sa ozbiljnim “poteškoćama ... prilikom kreiranja profesionalne karijere izvan akademskih krugova” (Fernández-Eskuinas, 2019: 336), u ovom radu smo pokušali da razumemo, na primeru jedne supkulturne sociološke zajednice (okupljene oko Odeljenja za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu) koja dela na globalnoj poluperiferiji kojoj pripada društvo Srbije, na koji način ova zajednica artikuliše vlastiti odgovor na globalni izazov pripreme svojih studenata za zauzimanje određenih pozicija na (lokalnom i globalnom) tržištu rada koje ne podrazumevaju akademsku karijeru. Proučavanje ovih partikularnih iskustava različitih socioloških zajednica je važno, jer od uspešnosti ovih partikularnih pristupa različitih socioloških zajednica u konceptualizaciji i operacionalizaciji problema zapošljivosti diplomiranih sociologa izvan akademije direktno zavisi i mogućnost globalne zajednice sociologa i njenih pojedinačnih članova da utiču, na različitim pozicijama odlučivanja, na artikulaciju sadržaja onoga što prepoznajemo kao globalno znanje, koje oblikuje globalne društvene tokove.

Rad nastoji da na osnovu aktuelnog kurikuluma studijskog programa sociologije na osnovnim akademskim i master akademskim studijama koji se nude i izvode na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu rekonstruiše pokušaj te konkretne zajednice sociologa da kroz promišljanje o mestu i društvenoj ulozi sociologije unutar globalnog, ali i lokalnog, društvenog konteksta (kroz formulisanje zamišljenih kurikularnih ishoda) odgovori na potrebe onih kojima je taj kurikulum namenjen, u smislu njihove pripreme za izlazak na tržište rada, koje je sledeći referentni kontekst sa kojim diplomirani sociolozi dolaze u kontakt. U okviru ovog drugog referentnog konteksta, pokušaćemo da na primeru tri tipska posla koja obavljaju diplomirani sociolozi na tržištu rada (srednjoškolski nastavnik sociologije, istraživač u agencijama za istraživanje javnog mnjenja i uposlenik različitih međunarodnih organizacija), na osnovu različitih vrsta podataka razumemo u kom omeru su u okviru studijskih programa stečene kompetencije kompatibilne sa onima koje se traže na tržištu rada.

Metod

Istraživanje je sprovedeno analizom sadržaja koja je rađena na nekoliko različitih vrsta empirijskih podataka: (a) različitim zakonskim⁵ i podzakonskim aktima/pravilnicima⁶ kojima se reguliše vrsta stručne spreme za obavljanje određenog posla, (b) tekstovima konkursa za posao na lokalnom, tržištu rada Republike Srbije, i globalnom tržištu rada, (c) aktuelnim srednjoškolskim nastavnim planovima i programima, i (d) studijskom programu osnovnih akademskih⁷ i master akademskih⁸ studija sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Prikupljeni empirijski podaci analizirani su uz pomoć diskurzivne analize, a u slučaju oglasa za posao i nastavnih planova i programa urađena je i analiza sadržaja koja je izvedena uz pomoć statističkog programskog jezika R.

Zbog kvalitativne razlike u tipu analizirane empirijske građe, prikupljenu građu smo u, zavisnosti od vrste podataka prilagođavali potrebama kompjuterizovane analize sadržaja⁹. Naime, za analizu *studijskih programa*, koristili smo automatizovanu selekciju delova silabusa koji govore o očekivanim ishodima kurseva. Selektovani delovi teksta podvrgnuti su još jednoj automatizovanoj selekciji bigrama¹⁰, koja je potom ručno filtrirana izbacivanjem stop reči¹¹ (*stop words*). Preostale reči su potom manuelno lematizovane¹². *Oglasi za posao za istraživače u agencijama za istraživanje javnog mnjenja* su zbog malog broja oglasa analizirani manuelno, za razliku od *oglasa za poslove u međunarodnim organizacijama* ($N=37700$) koji su zbog velikog broja selektovanih oglasa (i metapodataka vezanih za oglase) analizirani uz pomoć kompjuterizovane analize sadržaja. Kao i u slučaju studijskih programa, iz teksta oglasa su automatski selektovani delovi teksta koji se odnose na tražene kompetencije kandidata za posao. Iz selektovanih delova teksta oglasa automatski su izbačene stop reči. Na ovaj način selektovane reči su potom dodatno manuelno filtrirane, lematizovane i klasifikovane u sedam kategorija tematskih kompetencija (formalno obrazovanje, istraživačko-analitičke kompetencije, komunikacijske kompetencije, organizacijsko-upravljačke kompetencije, tehničke kompetencije, tematsko-sadržinske kompetencije i drugo¹³).

5 Videti spisak zakona u literaturi na kraju teksta.

6 Viteti spisak pravilnika u literaturi na kraju teksta.

7 Dostupno na linku: http://www.f.bg.ac.rs/sociologija/program_studija.php?god=4&nivo=0

8 Dostupno na linku: http://www.f.bg.ac.rs/sociologija/program_studija.php?god=4&nivo=2

9 Celokupna kompjuterizovana analiza sadržaja teksta (u konkretnom slučaju tekstova oglasa i studijskih programa) obavljena u programskom jeziku R (R Core Team, 2019) uz pomoć niza paketa koji omogućavaju prikupljanje, obradu, i vizuelizaciju podataka (Wickham, 2019; Pedersen, 2019; Pedersen, 2019; Ooms, 2018; Wickham, 2017; Silge i Robinson, 2016; Mullen, 2016; Ooms, 2014; Winston, 2014; Csardi i Nepusz, 2006).

10 Uzastopnih parova reči.

11 Reči koje nisu korisne za analizu (Silge i Robinson, 2016).

12 Lematizacija je postupak svodenja različitih oblika iste reči na reč istog korena i vrste (Manić, 2017: 252).

13 Tražene kompetencije koje nije moguće klasifikovati u prethodnih šest kategorija ili se mogu svrstati u više od dve kategorije.

Profesija nastavnik sociologije

Od nastanka Odeljenja za sociologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu davne 1959. godine, nastavnik/profesor sociologije je bio jedan od glavnih zamišljenih profesionalnih profila¹⁴ u odnosu na koji je, strukturisan studijski program sociologije. Iako je pozicija predmeta sociologija u okviru srednjoškolskih kurikuluma tokom druge polovine dvadesetog veka bila nestabilna¹⁵ posvećenost studijskih programa razvoju ovog profesionalnog profila sociologa nikada se nije izgubila. Razlozi za to su dvojaki. S jedne strane, tokom dugog vremenskog perioda to je bio jedan od poslova "u struci" na kome se zapošljavao najveći broj diplomiranih sociologa. O tome govori i podatak koji navodi Vesna Grbović u tekstu "Analiza podataka o zaposlenim sociolozima" prema kome je čak 139 od 805 diplomiranih sociologa koji su završili studije u periodu 1963–1989 na "beogradskoj katedri" za sociologiju (odnosno 17,27%) na kraju 1988. godine i početku 1989. godine bilo zaposleno u srednjim školama (Grbović, 1990: 136). Tokom prvih trideset godina postojanja studija sociologije profesija srednjoškolskog nastavnika je nesumnjivo bila pojedinačno najzastupljeniji tip profesionalnog zaposlenja sociologa. Iako se u potonjem periodu ova situacija donekle izmenila¹⁶ zapošljavanje sociologa u srednjim školama i dalje je ostalo prisutno sa visokih 13,72% među zaposlenim sociolozima (Mojić, 2010:223). S druge strane, zadržavanje fokusa profesionalne zajednice na ovom profesionalnom profilu govori o duboko ukorenjenoj profesionalnoj svesti o važnosti zadržavanja prisustva sociologije u kurikulumima douniverzitetskog obrazovanja, kroz koje prolazi najveći deo populacije, jer je to mogućnost da se najveći deo članova društva upozna sa osnovnim sociološkim pojmovima i alatima uz pomoć kojih je moguće razumeti društvene fenomene i procese i razviti kritički odnos prema društvenoj realnosti koja nas okružuje.

U ovom trenutku *sociologija* je kao srednjoškolski predmet zastupljena u kurikulumima gimnazija sa tri časa nedeljno u četvrtom razredu srednje škole. Nastava sociologije se u gimnazijama izvodi prema nastavnom planu i programu usvojenom 2010. godine. Prema istom ovom nastavnom planu bilo je predviđeno da se nastava sociologije izvodi i u trećem razredu srednjih stručnih škola sa dva časa nedeljno. Od 2013. godine kada je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije započelo sa implementacijom projekta *Reforma srednjeg stručnog obrazovanja u Srbiji*, započeo je, u srednjim stručnim školama, proces

14 Kako navodi Silvano Bolčić u svom tekstu „Nastavni planovi Odeljenja za sociologiju 1959–2009“ programi sociologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu su polazili od zamisli „o diplomiranom sociologu kao stručnjaku širokog profila osposobljenom za naučnoistraživački rad, nastavni rad u školama, za analitički i konsultantski rad u radnim organizacijama, državnim i društvenim ustanovama i u centrima za socijalni rad.“ (Bolčić, 2009: 41)

15 O položaju sociologije unutar srednjoškolskih kurikuluma videti detaljnije u (Jarić, 2014:83–110).

16 O čemu saznajemo iz teksta Dušana Mojića „Zapošljavanje sociologa u Srbiji danas – od ‚humanističkih emancipatora‘ do ‚profesionalnih praktičara““ (2010), napisanog povodom 50 godina od uspostavljanja Katedre za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. U periodu 1968–2009 procentualno učešće zaposlenih sociologa u srednjim školama u odnosu na ukupan broj zaposlenih sociologa je kontinuirano opadao od 28,95 1968. godine, preko 20,4% 1975. godine, 17,3% 1988. godine do 13,72 % 2009. godine. (Mojić, 2010: 227)

izmene nastavnih planova i programa iz kojih je, u nekim slučajevima, predmet *Sociologija* potpuno izbačen, a u nekima uveden novi predmet pod nazivom *Sociologija sa pravima građana*¹⁷. Sve ovo nesumnjivo će uticati na broj sociologa koji će u budućnosti nalaziti zaposlenje u srednjim školama.

Međutim, iako je aktuelni tok kurikularne reforme (pre svega u srednjim stručnim školama) koju sprovodi zakonodavac uslovno rečeno nepovoljan po sociologiju i njene poslenike, izmena ***Pravilnika o vrsti stručne spreme nastavnika, stručnih saradnika i pomoćnih nastavnika u gimnaziji iz 2013.*** godine dodatno je potvrdila unutrašnju racionalnost dugogodišnje usmerenosti kreatora studijskih programa sociologije na univerzitetskom nivou ka profesionalnom profilu nastavnika sociologije. Naime, prema ovom ***Pravilniku o izmenama i dopunama Pravilnika o vrsti stručne spreme nastavnika, stručnih saradnika i pomoćnih nastavnika u gimnaziji*** (*Prosvetni glasnik* broj 5/90, 5/91, 1/92, 3/94, 7/96, 7/98, 3/99, 4/99, 3/03, 4/04, 11/04, 5/05, 1/07, 7/08, 8/11) koji je objavljen 24.01.2013. godine u *Prosvetnom glasniku* LXII/1, bilo je predviđeno da srednjoškolski predmet *Sociologija* u gimnazijama mogu da predaju isključivo nastavnici koji su završili osnovne akademske i master studije sociologije. U pomenutom pravilniku se kaže:

“U tački 16 stav 1 na kraju teksta tačka se zamenjuje tačkom i zapetom i dodaje se alineja druga koja glasi: ‘ – master sociolog’.

Lice iz alineje druge mora imati prethodno osnovne akademske studije sociologije.” (*Prosvetni glasnik* LXII/1, 2013: 13)

Nažalost, najnovijom izmenom ***Pravilnika o stepenu i vrsti obrazovanje nastavnika, stručnih saradnika i pomoćnih nastavnika u gimnaziji*** (*Prosvetni glasnik* broj 15/13, 11/16, 2/17, 11/17) iz 2017. godine profesionalni monopol sociologa na tržištu rada na radno mesto profesora sociologije je doveden u pitanje. U trenutno važećoj verziji pravilnika predviđeno je da nastavu sociologije u gimnazijama može izvoditi:

- (1) profesor sociologije, odnosno diplomirani sociolog;
- (2) master sociolog.

Lica koja su stekla akademsko zvanje master moraju imati prethodno završene osnovne akademske studije sociologije.

Ukoliko škola preuzimanjem ili konkursom ne zasnuje radni odnos sa licem koje ispunjava uslove iz stava 1. ove tačke, nastavu i druge oblike obrazovno-vaspitnog rada za predmet Sociologija može da izvodi i:

- profesor filozofije i sociologije;
- diplomirani politikolog, nastavni smer.” (*Prosvetni glasnik* broj 11/2017)

17 Iako je implementacija ovog projekta započela tek 2013. godine, prvi ogledni kurikulumi u pojedinim srednjim stručnim školama u kojima je predmet Sociologija zamenjen predmetom Sociologija sa pravima građana usvojeni su još 2012. godine (npr. nastavni plan i program za oblast srednjeg stručnog obrazovanja iz polja elektrotehnike (*Prosvetno glasnik* LXI/7, 2012: 164) i nastavni plan i program za oblast srednjeg stručnog obrazovanja iz polja geodezije i građevinarstva (*Prosvetni glasnik* LXI/7, 2012: 331).

Ovakvim zakonodavnim rešenjem zakonodavac je relativizovao neophodne formalno obrazovne i iz njih proistekle tematsko-sadržinske profesionalne kompetencije koje se traže od budućih nastavnika sociologije, što će nužno voditi urušavanju ugleda discipline¹⁸ i njene pozicije unutar školskih kurikuluma.

Izazovi novog/starog društvenog konteksta

Promena društvenog okruženja uslovia je i promenu poslova na kojima tržište rada prepoznaje sociologe kao potencijalne kandidate za posao. Iz dva već pominjana teksta Grbović (1990) i Mojić (2010), napisana povodom tridesetogodišnjice i pedesetogodišnjice rada Odeljenja za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, moguće je rekonstruisati poslove na kojima su se sociolozi krajem 1980tih¹⁹ i 2000tih²⁰ najčešće zapošljavali. U sledeća dva poglavlja analiziraćemo dva "nova" potencijalna tipa zaposlenja koja su se pojavila na tržištu rada, a na kojima bi diplomirani sociolozi, u skladu sa disciplinarnim kompetencijama, mogli naći zaposlenje – istraživač u agencijama javnog mnjenja i uposlenik međunarodnih organizacija.

Istraživač javnog mnjenja

Posao istraživača javnog mnjenja nije potpuna novina na tržištu poslova za sociologe. Tokom prethodnih decenija, sve do nestanka SFRJ, jedan broj sociologa, obavljao je ove poslove u različitim naučnim institutima. Sa raspadom nekadašnje jugoslovenske države, transformacijom samoupravnog socijalističkog državnog uređenja sa centralno rukovođenom privredom u tržišno orijentisano kvazi-kapitalističko uređenje, otvorio se prostor za različite individualne preduzetničke inicijative. Jedan broj ovih inicijativa odnosio se i na otvaranje privatnih agencija

- 18 Jer će predmet sociologija predavati i nastavnici koji nisu završili studije sociologije, te tako možemo pretpostaviti da će i njihova motivacija za daljim usavršavanjem u ovoj oblasti biti manja, kao i želja da prate aktuelna sociološka teorijska i empirijska istraživanja i nastoje da nastavu sociologije dalje unapređuju uvodeći nove sadržaje i upoznavajući svoje učenike sa njima.
- 19 Prema Grbović, krajem 1988 i početkom 1989 godine najveći broj sociologa zapošljavao se u „obrazovnim institucijama, prvenstveno u srednjim školama 17,27% (ili svaki šesti među diplomiranim sociolozima), i na fakultetima 6,71%, gde po prirodi obrazovanja i monopola profesije i treba da im bude osnova. Njihov broj na institutima i u organizacijama koje vrše istraživačko-razvojne usluge u društvenim delatnostima (zavodi, centri i sl.) opao je u odnosu na rezultate iz 1984. godine, kada je iznosio 14,74% do sadašnjih 8,82%.“ (Grbović, 1990: 137) Slede zaposleni u organima DPZ i raznim društveno političkim organizacijama po 12,28% i zaposleni u privrednim organizacijama 9,57%. (Grbović, 1990: 137)
- 20 Iako je Mojić istraživanje radio na uzorku onih sociologa do kojih je mogao da dođe (328 od ukupno 1258 sociologa koji su diplomirali od osnivanja Katedre za sociologiju) i na osnovu takvog uzorka napravio „klasifikaciju tipa organizacija koja nije izvedena dosledno i metodološki korektno“, kako sam kaže, i iz takvog krnjeg pregleda se uočava da najveći broj sociologa i dalje radi u „državnom sektoru“ – na fakultetima i visokim školama strukovnih studija (26,22%), državnim ustanovama (17,99%), srednjim školama (13,72%), institutima (8,23%), bibliotekama (3,96%)... (Mojić, 2010: 223), kao i da se pojavljuju nova mesta, u odnosu na istraživanje Grbović (1990), na kojima se sociolozi zapošljavaju – npr. nevladine organizacije, političke partije, međunarodne organizacije ...

za istraživanje tržišta i javnog mnjenja²¹, koje su bile dizajnirane velikim delom po ugledu na do tada postojeće naučne institute unutar kojih su se obavljala slična istraživanja, ali u zaštićenim okvirima akademske zajednice. S obzirom da su mnogi od osnivača ovih prvih agencija i sami bili istraživači u ovim institutima, ne čudi da su i vlastite agencije oblikovali po ugledu na poznato radno okruženje, koje je podrazumevalo i zapošljavanje jednog broja sociologa. U tekstu koji sledi analizirali smo aktuelnu situaciju u ovom delu tržišta rada. U fokusu našeg istraživanja bili su oglasi za pozicije na kojima se traže sociolozi u ovom tipu agencija koji su otvoreni tokom proteklih godinu dana za pozicije koje su vezane za teritoriju Republike Srbije. Do oglasa smo došli pregledom tri najveće baze podataka koje su aktivne na teritoriji Srbije: oglasne table *poslovi.infostud*²² i društvene mreže *LinkedIn*²³, te časopisa *Poslovi*, publikacije Nacionalne službe za zapošljavanje u kojoj se objavljuju svi oglasi za posao koji se oglašavaju preko ove službe. Pretraga ovih baza je vršena uz pomoć ključnih reči²⁴, nakon čega smo iz uzorka selektovanih oglasa isključili one kojima se oglašavaju anketarske pozicije za koje je dovoljno srednjoškolsko obrazovanje. U uzorak istraživanja uključili smo samo oglase u kojima se oglašavaju istraživačke pozicije za koje je propisana minimalno fakultetska stručna sprema. Pretragom smo došli do svega pet oglasa u kojima se traže osobe za rad u polju istraživanja javnog mnjenja, odnosno tržišta i ponašanja potrošača. Iako je uzorak mali, on je recipročan realnom stanju u ovoj niši tržišta rada u Republici Srbiji. Struktura uzorka omogućava značajan uvid u ponudu ove vrste poslova, s obzirom da pokriva nekoliko kategorija radnog iskustva (neophodno radno iskustvo od godinu dana, tri godine, i preko tri godine), ali i vrste poslodavaca koji raspisuju konkurse za ovu vrstu poslova (pored specijalizovanih agencija koje se bave istraživanjima javnog mnjenja i tržišta, tj. pružanjem ove vrste istraživačkih usluga, jedan broj oglasa raspisuju i kompanije koje su naručioci ovakvih istraživanja). Zanimljivo je da je svih pet oglasa objavljeno na engleskom jeziku, što sugeriše da je znanje engleskog jezika jedna od podrazumevanih kompetencija.

Analizom selektovanih oglasa utvrđeno je da se tražene kompetencije koje se spominju u njima mogu tematski podeliti u sedam grupa kompetencija: komunikacijske kompetencije, formalno univerzitetsko obrazovanje, organizaciono-upravljačke kompetencije, istraživačko-analitičke kompetencije, tehničke kompetencije, tematsko-sadržinske kompetencije i grupa drugih²⁵ zahteva koja iskoračuju iz prethodnih šest.

21 Prema podacima *Registra privrednih subjekata-privrednih društava*, koji vodi **Agencija za privredne registre**, u Republici Srbiji je u ovom trenutku registrovano i aktivno 33 udruženja koja u nazivu imena firme sadrže neku od kombinacija ključnih reči vezanih za delatnost istraživanja javnog mnjenja i tržišta.

22 Najposećeniji sajt za zapošljavanje u Republici Srbiji.

23 Najveća svetska društvena profesionalna mreža sa oglasima za poslove prisutna u Srbiji.

24 Na srpskom jeziku: javno mnjenje, istraživanje, tržište, ispitivanje, društvena istraživanja, sociolog, anketno istraživanje, i engleskom jeziku: *public opinion, research, market, social research, sociologist, survey*.

25 Na primer poput motivisanosti za obavljanje konkretnog posla, što se pojavljuje kao varijabla u ovim oglasima.

Najtraženije kompetencije u smislu zastupljenosti u tekstovima oglasa i očekivanog standarda izvođenja jesu komunikacijske kompetencije, koje pored znanja engleskog jezika podrazumevaju i “napredne veštine interpersonalne komunikacije”, “sposobnost razvijanja dobrih međuljudskih odnosa”, “timski duh”, “sposobnost artikulacije složenih koncepata na jednostavan način²⁶”, kao i “visoku spretnost i veštinu u prezentovanju podataka”.

Posebno zanimljivi za našu analizu su zahtevi vezani za traženo formalno obrazovanje. U tabeli 1 data je distribucija traženog formalnog obrazovanja u analiziranim oglasima. Kao što se iz tabele može videti, niti jedan od analiziranih oglasa ne navodi završene studije sociologije kao poželjno formalno obrazovanje budućih kandidata (videti Tabelu 1).

Tabela 1. Distribucija traženog formalnog obrazovanja u oglasima za posao za istraživače javnog mnjenja.

Nauka	Broj oglasa
Psihologija	3
Ekonomija	3
Marketing	3
Organizacione nauke	3
Biznis menadžment	1
Statistika	1
Ukupan broj oglasa	5
Broj oglasa u kojima se eksplicitno spominje bar jedna nauka	4

Izvor: Istraživanje (2019): *Kurikulum i tržište rada*.

Važno je napomenuti da iako se u oglasu za posao za poziciju za koju se traži najduže radno iskustvo na sličnim poslovima traži samo “univerzitetska diploma”, u okviru oglasa za sve ostale pozicije su jasno precizirane poželjne discipline: psihologija, marketing, ekonomija, organizacione nauke, među kojima se eksplicitno ne navodi sociologija. Iako se kako psihologija, tako i marketing, mogu percipirati kao neka vrsta direktne konkurencije sociologiji u ovoj oblasti privredne delatnosti, pomalo iznenađuje da su se ekonomija, kao opšta nauka, i organizacione nauke našle među preferiranim kompetencijama u smislu formalnog obrazovanja pre nego odsutna sociologija. Činjenica da sociološke kompetencije nisu prepoznate na tržištu rada kao poželjne za ovu vrstu zaposlenja je uznemirujuća s obzirom na dugogodišnju usmerenost studijskih programa sociologije ka obrazovanju “stručnjaka širokog profila osposobljenih za naučnoistraživački ... analitički i konsultantski rad” (Bolčić, 2009: 41), što su neosporno kompetencije koje se traže na ovim istraživačkim pozicijama.

26 Ova tražena kompetencija je zanimljiva jer iako je u oglasima svrstana u grupu komunikacijskih kompetencija, što ona nesumnjivo jeste, ona u sebi inkorporira i tematsko-sadržinske kompetencije, što je na primer vidljivo u formulaciji iz jednog oglasa: „*transform a lot of data to insight*“, i očekivanju da budući uposlenik poseduje sposobnost da određene podatke transformiše u formu uvida sa kojim bi veći broj ljudi i onih izvan struke mogao da uđe u komunikaciju.

Sociolozi u međunarodnim organizacijama

U savremenom trenutku proučavanje bilo kog društvenog fenomena i/ili procesa, pa tako i pozicije sociologa na tržištu rada, čini se besmislenim ukoliko ne uključuje i situiranje predmeta analize u globalni kontekst. U tom smislu, deo istraživanja posvetili smo analizi oglasa za pozicije u međunarodnim organizacijama koje su, uslovno rečeno, deo globalnog tržišta rada. Na zaposlenja u međunarodnim organizacijama kao potencijalna mesta na kojima se zapošljavaju sociolozi skreće pažnju još Mojić u svojoj studiji, konstatujući da u okviru njegovog uzorka 1,22% kolega sociologa radi u njima (Mojić, 2010: 226).

Do oglasa za ove pozicije došli smo preko internet portala *ReliefWeb*, koji od 1996. godine administrira Kancelarija Ujedinjenih nacija za koordinaciju humanitarnih poslova (OCHA). To je najveći humanitarni informacioni portal na svetu, koji pored ostalih informacija sadrži listu aktuelnih oglasa za poslove u ovom sektoru, kao i arhivu oglašanih poslova koji su zatvoreni. Ovoj bazi je moguće pristupiti putem programskog interfejsa aplikacije (API). Tim putem preuzeli smo dve serije podataka u JSON formatu. Prilikom selekcije prve serije izvršili smo pretragu arhive oglasa za poslove u međunarodnim organizacijama koji su oglašeni u periodu između 1.9.2018. (00:00h) i 31.8.2019. (23:59h). Pretraga je izvršena preko ključnih reči *sociologija* (*sociology* na engleskom) i društvene nauke (*social sciences* na engleskom). Tom prilikom selektovano je ukupno 1047 oglasa (u pretrazi prema ključnoj reči *sociologija*) i 5777 oglasa (u pretrazi prema ključnim rečima *društvene nauke*). Selekcija druge serije je izvršena u istom vremenskom periodu tako što je preuzeta arhiva svih oglašanih poslova objavljenih na tom portalu. Tom prilikom selektovano je ukupno 43467 oglasa za poslove u međunarodnim organizacijama. Filtriranjem uzorka²⁷ iz njega su isključeni svi oglasi koji nisu objavljeni na engleskom jeziku²⁸, što je ukupni uzorak suzilo na 37700 oglasa (videti tabelu 2).

Tabela 2. Distribucija traženog formalnog obrazovanja u oglasima za posao u međunarodnim organizacijama.

		Društvene nauke		Ukupno	
		Spominju se	Ne spominju se		
Sociologija	Spominje se	196	851	1.047	3%
	Ne spominje se	5.581	31.072	36.653	97%
Ukupno		5.777	31.923	37.700	100%
		15%	85%		

Izvor: Istraživanje (2019): *Kurikulum i tržište rada*.

27 Filtriranje je izvršeno uz pomoć *Google*-ovog kompaktnog detektora jezika u R-u (Ooms, 2018).

28 Iz uzorka je isključen 4351 oglas na francuskom jeziku, 1304 oglasa na španskom jeziku i 112 oglasa objavljenih na drugim jezicima.

Struktura preuzetih podataka je standardizovana za svaki pojedinačni oglas tako da sadrži: (a) originalni tekst oglasa, kao i (b) različite metapodatke: naslov, datume, državu u kojoj će odabrani kandidat biti zaposlen, poslodavca, vrstu poslodavca (međunarodna organizacija, Pokret Crvenog krsta, istraživačka organizacija), vrstu posla (konsultantska pozicija, plaćeni posao, volontiranje), kategorija karijere (menadžment programa, nadzor i evaluacija, administracija, ljudski resursi, itd.), neophodno radno iskustvo, temu (po unapred definisanim kategorijama, tj. klasifikaciji poslova od strane poslodavca), od čega neke kao što su država i tema mogu biti određene preko više od jedne odrednice.

Tekstualna analiza oglasa urađena je uz pomoć programskog paketa *tidytext* (Silge i Robinson, 2016). Tekstovi oglasa najpre su pročišćeni uklađanjem *html*²⁹ odrednica i svođenjem teksta oglasa na mala slova. Tekstovi su pretraženi uz pomoć ključne reči *skill*, i identifikovani su paragrafi u kojima se ona spominje. Ovi paragrafi su izdvojeni i podvrgnuti daljoj tekstualnoj analizi. U analizu su dodatno uključeni i paragrafi u kojima se spominju ključne reči *sociology*, odnosno *social sciences*. U uzorak su ušla ukupno 17502 na ovaj način identifikovana paragrafa. U selektovanim paragrafima su potom identifikovani bigrami iz kojih su potom isključene stop reči. Na osnovu preostalih bigrama napravljene su semantičke mreže kompetencija koje se traže u oglasima u kojima se traži formalno obrazovanje iz polja sociologije i/ili društvenih nauka.

Semantičke mreže koje se odnose na zahtevane kompetencije zbog vizuelne preglednosti grafikona smo ograničili na 160 najfrekventnijih parova. U ukupnom uzorku oglasa identifikovano je ukupno 345720 bigrama, od toga 38001 bigrama u oglasima u kojima se spominje *sociologija*, i čak 318715 bigrama u oglasima u kojima se spominju *društvene nauke* (10996 bigrama je nađeno u oglasima za obe grupe poslova). Svih 3845 reči koje se pojavljuju u identifikovanim bigramima smo manuelno lematizovali i konceptualno i značenjski ujednačili³⁰.

Radi bolje preglednosti, izlaganje rezultata istraživanja ćemo započeti analizom metapodataka oglasa za poslove u međunarodnim organizacijama, poredeći sve oglase sa oglasima u kojima se traži formalno obrazovanje iz polja *sociologije* odnosno *društvenih nauka*.

Statistika oglasa za posao

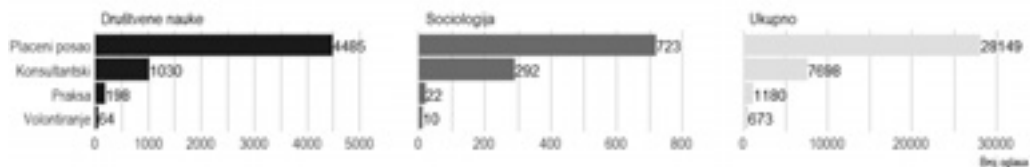
U odnosu na *vrstu posla* i zahtevano *formalno obrazovanje* za koje je raspisan oglas, možemo reći da se oglasi u kojima se traži formalno obrazovanje iz polja sociologije češće raspisuju za konsultantske pozicije (27,8%), nego oni u kojima se traži obrazovanje iz oblasti društvenih nauka (17,8%) ili neko drugo obrazovanje (20,4%) (videti grafikon 1). Ovo pokazuje da su sociologija kao nauka, ali i njeni praktičari sociolozi u supkulturnom kontekstu međunarodnih organizacija prepoznati kao oni koji su u stanju da na osnovu uvida u empirijske podatke formiraju "lucidnu, obuhvatnu i sažetu predstavu o tome šta se" (Mils, 1964: 9) u svetu i pojedincima zbiva, što je najopštiji opis konsultantskog posla³¹.

29 Elementi između znakova <i>.

30 Na primer *oral*, *spoken*, *verbal*, *talking* je svedeno na *oral*.

31 Prema definiciji Ujedinjenih nacija konsultant je "priznati autoritet ili specijalista u određenoj oblasti, koji se angažuje u savetodavnom ili konsultativnom svojstvu. Funkcije konsultanta

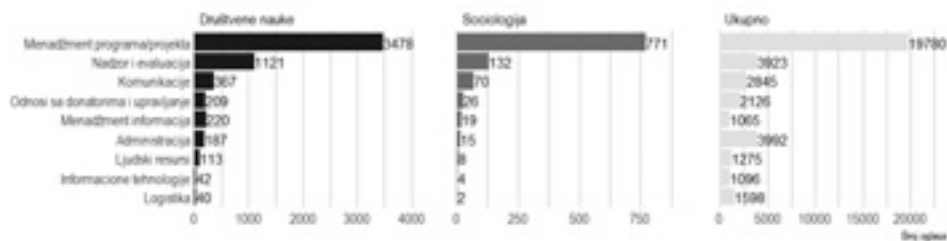
Grafikon 1. Distribucija vrste posla prema vrsti u oglasu zahtevanog formalnog obrazovanja.

Izvor: Istraživanje (2019): *Kurikulum i tržište rada*.

U odnosu na *kategorije karijere* i zahtevano *formalno obrazovanje* za koje je raspisan oglas, primećujemo da su neke kategorije poslova značajno manje zastupljene u oglasima u kojima se traže sociolozi, pre svega administrativno-finansijski poslovi, poslovi vezani za informacione tehnologije i logistiku. Iako je u svim analiziranim oglasima najzastupljenija kategorija karijere ona koja se odnosi na upravljanje projektima (rad u okviru programa i projekata) sa 52,5% oglasa, u oglasima u kojima se traže eksperti iz oblasti društvenih nauka ovi oglasi su zastupljeni sa 60,2%, dok među oglasima u kojima se traže eksperti iz oblasti sociologije oni čine čak 73,6%. Ipak, iznenađuje da sociolozi nisu više traženi na pozicijama koje se tiču poslova monitoringa i evaluacije, javnog delovanja i pregovaranja, kao i uspostavljanja odnosa sa donatorima i upravljanja donacijama (videti grafikon 2).

Grafikon 2. Distribucija kategorije karijera prema vrsti u oglasu zahtevanog formalnog obrazovanja.

Izvor: Istraživanje (2019): *Kurikulum i tržište rada*.

U odnosu na *temu* i zahtevano *formalno obrazovanje* za koje je raspisan oglas uočavamo da, na žalost, u oglasima preovlađuju poslovi koji nisu kategorizovani ni u jednu posebnu temu (čak 38,1% od ukupnog broja oglasa). Ipak, kada pogledamo poduzorke oglasa u kojima se traže sociolozi ili kandidati koji imaju formalno obrazovanje iz polja društvenih nauka procenat takvih oglasa je nešto manji (27,4% za društvene nauke i 30,7% za sociologiju). Tema koja dominira, u oba poduzorka oglasa je *civilna zaštita*³² i *ljudska prava*, sa 21,0% (društvene

... obično uključuju analizu problema, ... pripremu dokumenata za konferencije i sastanke ili pisanje izveštaja o stvarima u njihovoj oblasti stručnosti." (Videti više na: <https://careers.un.org/lbw/home.aspx?viewtype=CON>)

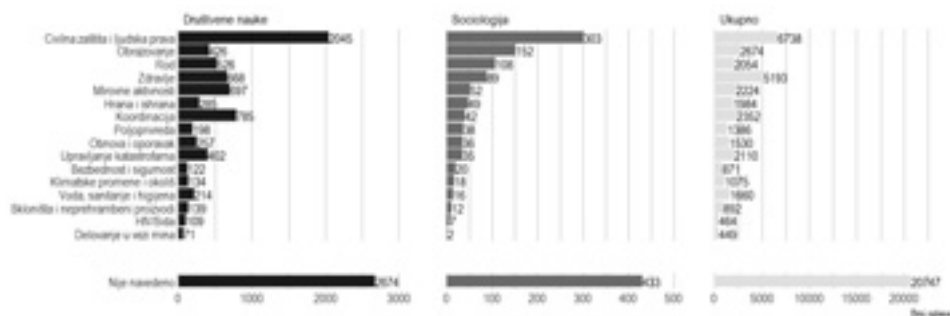
32 Pod ovim pojmom se podrazumeva organizovanje i pružanje pomoći nakon neke prirodne ili društvene katastrofe. Pomoć se pruža u obliku stvarne pomoći, raspoređivanja posebno

nauke), odnosno 21.5% (sociologija). Druge dve teme po važnosti unutar poduzorka oglasa u kojima se traže sociolozi su *obrazovanje* i *rod*, a odmah potom *zdravlje*. S druge strane upadljiva je podzastupljenost oglasa iz oblasti: (a) *mirovnog delovanja* u poduzorku oglasa namenjenih sociolozima (3,7%) u odnosu na celokupan uzorak (4,1%) i posebno u odnosu na oglase za društvene nauke (7,2%), i (b) *koordinacije* (gde se u suštini koncentriše operativna i institucionalna moć).

Poslovi na kojima se eksplicitno traže sociolozi uglavnom se profilisu kao ekspertske pozicije koje zahtevaju poznavanje određene teme na međunarodnom tržištu rada poput oblasti: civilne zaštite i ljudskih prava, obrazovanja, roda, i zdravlja. Na osnovu ovog nalaza, moguće je pretpostaviti potencijalno korisne pravce razvoja visokoškolskih kurikuluma u smislu identifikovanja oblasti u kojima bi trebalo teorijski i praktično osnažiti ekspertizu budućih sociologa koja bi im po izlasku na tržište rada mogla pružiti komparativnu prednost u odnosu na kandidate sa drugačijim formalnim obrazovanjem.

Ipak, detaljnije proučavanje razloga zašto neke druge³³ tematske ekspertize diplomiranih sociologa nisu prepoznate na tržištu rada, iako oni unutar postojećih kurikuluma, bar prema projektovanim ishodima studijskih programa, dobijaju teorijske osnove za razvijanje ovih ekspertiza je neophodno kako bi se razumeo ovaj paradoks.

Grafikon 3. Distribucija tema prema vrsti u oglasu zahtevanog formalnog obrazovanja.

Izvor: Istraživanje (2019): *Kurikulum i tržište rada*.

U odnosu na neophodno *radno iskustvo* i zahtevano *formalno obrazovanje* koje se traži u analiziranim oglasima primećujemo da u oglasima u kojima se traže sociolozi, u poređenju sa drugim vrstama oglasa najviše se traže osobe sa 5 do 9 godina radnog iskustva (51,8%), što je 9,9% više nego prosek, i svega 5,2% više u odnosu na društvene nauke. To navodi na zaključak da se većina poslova

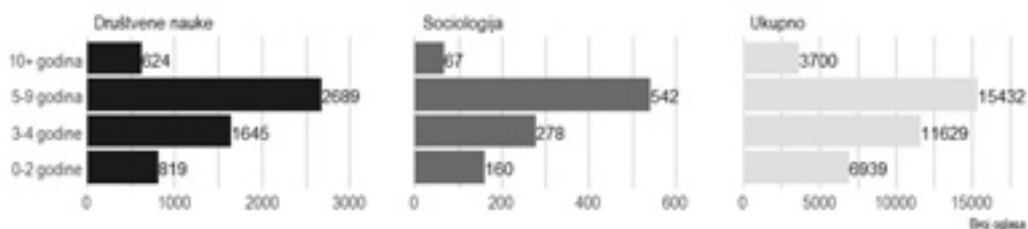
opremljenih timova ili stručnjaka koji procenjuju i koordiniraju podršku na terenu. Kada katastrofa nadvlada sposobnost neke zemlje da je obuzda, onda obično druge države i/ili međunarodne organizacije pružaju pomoć. Na evropskom kontinentu, sve države članice EU, kao i Island, Severna Makedonija, Crna Gora, Norveška, Srbija i Turska učestvuju u mehanizmu Unije za civilnu zaštitu. Videti više na https://ec.europa.eu/echo/what/civil-protection_en

33 Na primer poput onih vezanih za izvođenje kvantitativnih istraživanja koje se u oglasima za posao ne vezuju za diplomirane sociologe.

koji se nude sociolozima može svrstati u kategoriju ekspertskih pozicija koje hijerarhijski pripadaju srednjim upravljačkim strukturama (videti grafikon 4).

Grafikon 4. Distribucija neophodnog radnog iskustva prema vrsti u oglasu zahtevanog formalnog obrazovanja.

Izvor: Istraživanje (2019): *Kurikulum i tržište rada*.

Semantičke mreže kompetencija

U prethodno izloženoj statističkoj analizi identifikovali smo obrise profesionalnog profila sociologa koji, u oglasima za posao, prepoznaju međunarodne organizacije. Na ovom specifičnom delu tržištu rada traže se sociolozi sa nekoliko godina radnog iskustva i ekspertskim tematsko-sadržajskim kompetencijama pre svega iz oblasti civilne zaštite i ljudskih prava, obrazovanja, roda i zdravlja. U analizi koja sledi pokušaćemo da razumemo koje su to specifične kompetencije koje ovaj tip organizacija vezuje uz profesionalni profil sociologa. U grafikonu 5 dat je prikaz specifičnih kompetencija koje se traže u oglasima za pozicije namenjene diplomiranim sociolozima.

Grafikon 5. Semantička mreža kompetencija u oglasima za sociologe.

Izvor: Istraživanje (2019): *Kurikulum i tržište rada*.

Kao što se iz priloženog grafikona može videti unutar semantičke mreže javlja se raslojavanje centralnog grupisanja kompetencija. Usmeravanjem pažnje ka tematsko-sadržinskim oblastima, moguće je bolje razumeti nalaze iz predhodnih grafikona (1–4). Tematska oblast *civilne zaštite i ljudskih prava* usko je povezana sa sadržinskim kompetencijama u vezi sa pitanjima zaštite dece, osnaživanjem lokalnih zajednica, unapređivanjem ljudskih prava, društvenog razvoja (u lokalnom i međunarodnom društvenom kontekstu) i razvojem javnih politika. Na žalost, mreža nije u mogućnosti da izdiferencira teme vezane za *obrazovanje*, s obzirom da je to i jedna od ključnih formalnih kompetencija. *Rod* kao tematsko-sadržinska oblast se jasno diferencira u kontekstu promovisanja ravnopravnosti, što odgovara strukturi projekata većine međunarodnih organizacija unutar kojih su projektne linije koje se bave ovom temom jasno omeđane. Oblast *zdravlja*, pored očekivanih tema iz oblasti javnog zdravlja (*public health*), pokriva i teme vezane za mentalno zdravlje (*mental health*) i psihosocijalnu podršku (*psychosocial support*). Ovo svakako predstavlja zanimljiv nalaz, koji govori o tome da se sociolozi na ovom tržištu poslova prepoznaju kao eksperti koji mogu da rade, bilo direktno ili na nivou strateškog planiranja, na temama koje su povezane sa mentalnim zdravljem, psihosocijalnom podrškom vulnerabilnim grupama, poput žrtava ratnih sukoba, globalnih i ekoloških kriza, socijalno deriviranim kategorijama stanovništva i sl, i temama od značaja za javno zdravlje.

Posebno zanimljivim se čini nalaz vezan za jedan od čvorova koji se konstituiše oko reči sociologija. Ovaj pojam je u mreži povezan sa rečima: psihologija, antropologija, društvene nauke, politikologija, ekonomija, pravo, demografija, rodne studije, studije razvoja i međunarodne studije. Ovo mesto unutar mreže govori o obrazovnim profilima, tj. zahtevanom *formalnom obrazovanju*, koji na ovom tržištu rada predstavljaju konkurenciju sociolozima za radna mesta koja su u fokusu naše analize.

U oblasti *istraživačko-analitičkih* kompetencija, najočigledniji krak odnosi se na *skupljanje i analizu podataka*, pre svega kvalitativnih i poznavanje istraživačke metodologije u toj sferi. Iznenađujuće je da se ne diferencira posebna veza sa kvantitativnom analizom (osim statistike, koja je povezana sa ekonomijom). To znači da se na ovom specifičnom delu tržišta rada sociolozi dominantno prepoznaju kao oni koji barataju kvalitativnim podacima, a ne kvantitativnim. Ovo je pomalo iznenađujuće, jer su kvantitativne istraživačke tehnike jednako zastupljene kao i kvalitativne unutar visokoškolskih kurikuluma sociologije.

Drugi krak povezan sa istraživačko-analitičkim kompetencijama tiče se sposobnosti pisanja izveštaja, ostvarivanja analitičkog uvida, rešavanja problema, i njihovog razumevanja. Ovo je takođe u skladu sa globalnim trendom, koji je uočen i u prethodnom poglavlju u kome su analizirani oglasi za posao u Srbiji, u kojima se od potencijalnih kandidata ne očekuje samo da su u stanju da uoče, analiziraju i reše problem, već i da analizu sažmu, i predstave je na jasan, jednostavan, i dostupan način. To se odnosi kako na pisanje izveštaja, tako i na usmenu prezentaciju sadržaja koja je, kako navode Balard Čet i Danijel Britni (Ballard Chet i Daniel Brittany) u poslednje vreme jedna od

najčešće upotrebljivanih veština sociologa koji rade van akademske zajednice u Americi (Ballard i Daniel, 2016: 71). U tom smislu treba interpretirati i izrazitu zastupljenost komunikacijskih kompetencija u oglasima (poput usmenih i pisanih komunikacijskih veština, veštine pregovaranja, poznavanja engleskog i drugih lokalnih jezika, veštine održavanja dobrih međuljudskih odnosa, sposobnosti rada u timu, osetljivosti za multikulturalne i druge kontekstualne specifičnosti).

Poslednja oblast tiče se organizaciono-upravljačkih kompetencija koje se pre svega grupišu oko kompetencija vezanih za upravljanje projektima, donacijama, informacijama, vremenom, rokovima i rad na građenju kapaciteta organizacije.

Grafikon 6. Semantička mreža kompetencija u oglasima za kandidate koji imaju formalno obrazovanje iz oblasti društvenih nauka.

Izvor: Istraživanje (2019): *Kurikulum i tržište rada*.

Ako pažnju usmerimo na semantičku mrežu kompetencija za poslove u kojima se traži formalno obrazovanje iz oblasti društvenih nauka i uporedimo ih sa semantičkom mrežom kompetencija iz oglasa u kojima se zahteva formalno sociološko obrazovanje, primećujemo pojavu novih kompetencija. To su, pre svih, *upravljačke kompetencije sa većim stepenom odgovornosti*, te posledično većom koncentracijom institucionalne moći (poput: supervizorskih kompetencija, diplomatskih kompetencija, tematskih kompetencija vezanih za poznavanje humanitarnog rada, višeg stepena formalnog obrazovanja – master i doktorat, većeg radnog iskustva, upravljačko-organizacionih kompetencija u vezi sa upravljanjem finansijama, resursima i projektnim ciklusima). Pored toga ovi poslovi su u većoj meri geografski određeni, odnosno zahtevaju poznavanje specifičnog regionalnog (poput Bliskog istoka, Palestine i sl.) i/ili tematskog (npr. migracije) konteksta.

stečenih znanja u praksi. Naravno, to nije samo ekskluzivni problem naše akademske sredine³⁵. Tako na primer Fernandez-Eskinas govori o “iritirantnom problemu” sa kojim se suočava sociološka zajednica u Španiji, koji “postoji tokom dugog niza godina: mi proizvodimo hiljade i hiljade diplomaca svake godine, a tim diplomcima su potrebni poslovi” (Fernandez-Eskinas, 2019: 337) koje zajednica nije u stanju da im obezbedi. Kao jedan od glavnih razloga za takvo stanje on prepoznaje specifičnu inertnost sociološke zajednice i njeno odbijanje da se na ozbiljan i organizovan način pozabavi ovim problemom:

“...mi gubimo stvarna radna mesta u odnosu na druge društveno-naučne discipline koje su aktivnije u strategijama pozicioniranja na tržištu rada. Na taj način prepuštamo diplomcima i doktorandima studija sociologije da sami iznađu načine kako da zarađuju za život uz pomoć svojih diploma.” (Fernandez-Eskinas, 2019: 337)

Remo Siza (Remo Siza), italijanski sociolog, u objašnjenju odlazi i korak dalje. On kaže:

“... na razvoj profesije utiče mnoštvo činilaca: neki se mogu povezati sa razvojem akademske discipline i procesom obuke, dok drugi, ...uključuju interprofesionalne sukobe i sposobnost profesionalne grupe da vrši kontrolu nad dinamikom tržišta rada i priznanjem i legitimizacijom profesije koju je država spremna da prizna unutar određenog polja delatnosti.” (Siza, 2019: 378–379)

Ipak, konstituisanje zajednice sociologa kao “interesne grupe”, o čemu govori Remo, u cilju uspešnijeg uspostavljanja kontrole nad tržištem rada i uspostavljanja profesionalnog monopola struke nad određenim radnim mestima nije ni jedini, a ni najozbiljniji problem sa kojim se sociološka zajednica suočava.

U svom istraživanju iz 2016. godine, rađenom na uzorku odbranih doktorskih disertacija u Švedskoj iz oblasti javnog zdravlja, kriminologije, brige o bolesnima, psihijatrije, psihologije, socijalnog rada i sociologije u periodu 1997–2012, Olson Tina i Sandel Knut (Olsson Tina i Sundell Knut), zaključuju kako se svega 13% disertacija iz uzorka bavilo efektima različitih primenjenih intervencija. Među njima po broju su dominirale disertacije iz polja psihologije, javnog zdravlja, i brige o bolesnima. Autori zaključuju kako visoko obrazovanje u Švedskoj obučava naučnike koji nisu u stanju da odgovore na realne izazove društvenog konteksta i kroz različita primenjena istraživanja doprinesu rešavanju značajnih društvenih problema. (Olsson i Sundell, 2016)

35 Tako, na primer, prvo regionalno istraživanje karijernih putanji koje prate diplomirani studenti univerziteta u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini, izvedeno u okviru Tempus projekta CONGRAD 2013. godine čiji su delimični rezultati objavljeni u publikaciji *Od studenata do (ne)zaposlenih stručnjaka* (2014), pokazuje da diplomirani studenti iz regiona koji su završili fakultete iz oblasti *društvenih nauka* u susretu sa tržištem rada osećaju postojanje najvećeg jaza između na studijskim programima stečenih kompetencija i na poslu zahtevanih kompetencija u slučaju *sposobnost pisanja izveštaja, dopisa i dokumenata i sposobnosti primene stečenih teorijskih znanja i veština u praksi*. (Lažetić, Živadinović, Jarić i Radonjić, 2014:101)

Zaključak

Kao što predočena analiza pokazuje, na (lokalnom i međunarodnom) tržištu rada sociolozi se susreću sa brojnim izazovima. Iako su u ovom radu analizirana samo tri potencijalna zaposlenja za koje se studenti sociologije pripremaju tokom svojih studija, već i iz ovog fragmentarnog uvida u stanje u ovim posebnim nišama u okviru lokalnog i globalnog tržišta rada (vezanim za ove konkretne profesije) jasno je da se *sociolozi* suočavaju sa ozbiljnom izazovom profilisanja i jasnijeg prepoznavanja svoje profesije od strane potencijalnih poslodavaca i tržišta rada. U tom smislu, jedan od prvih zadataka profesionalne zajednice bi trebalo da bude analiza postojećeg stanja i definisanja problema i razumevanja razloga koji su doprineli: (a) gubitku profesionalnog monopola sociologa na zapošljavanje na određenim profesionalnim pozicijama, koje su bile (poput na primer profesije srednjoškolskog nastavnika sociologije) ekskluzivno vezane za profil diplomiranog/master sociologa, ili pak (b) neprepoznavanju određenih socioloških profesionalnih kompetencija na tržištu rada koje su deo nastavnih planova i programa osnovnih i master akademskih studija sociologije. Paralelno sa ovim, neophodno je učiniti napor u osmišljavanju budućih visokoškolskih i srednjoškolskih kurikuluma sociologije kako bi oni na adekvatniji način mogli da odgovore na potrebe novog društvenog konteksta u kome živimo. Jer, društvene nauke kao celina, i sociologija kao jedna od njih, su uvek "utemenjene u praksi, određene grupe ljudi u određenom socijalnom kontekstu" (Connell, 2015:217) i zato je neophodno i školske kurikule prilagoditi tom istom kontekstu kako bi oni kojima su ti kurikulumi namenjeni na direktniji način mogli da shvate praktičnu vrednost teorijskih i metodoloških disciplinskih uvida i koncepata. Samo na taj način je realno očekivati da će budući diplomirani sociolozi biti u stanju da opšte društvene probleme "dovedu u vezu sa ličnim nevoljama pojedinaca" i sagledaju ih "kroz prizmu problema života pojedinca" (Mils, 1964: 252), koje potom mogu uklopiti u "lucidnu, obuhvatnu i sažetu predstavu o tome šta se" (Mils, 1964: 9) sa tim pojedincima u konkretnom društvenom i istorijskom kontekstu dešava. Bez ovog imaginativnog napora u kreiranju budućih kurikuluma i redizajniranja imidža profesije sociologa na tržištu rada biće teško zamisliti budućnost profesionalne zajednice sociologa u Srbiji danas.

Literatura

- Abbott Andrew. 2000. "Reflections on the Future of Sociology", *Contemporary Sociology*, godina 29, broj 2: 296–300.
- Ballard Chet i Daniel Brittany. 2016. „What Skills Are Important? A Replication“, *Journal of Applied Social Science*, Vol. 10, No. 1: 67–79.
- Bolčić Silvano. 2009. "Nastavni planovi Odeljenja za sociologiju 1959–2009", u Bogdanović Marija (ur.), *Sociologija u Srbiji 1959–2009: Institucionalni razvoj*, Filozofski fakultet Univerzitet u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd, 41–52.
- Chowdhury Arnab Roy. 2016. "Subaltern Studies", u Ray Sangeeta, Schwarz Henry, Berlanga José Luis Villacañas, MoreirasAlberto i Shemak April (ur.), *The Encyclopedia of Postcolonial Studies*.

- Connell Raewyn. 2015. *Southern Theory: the Global Dynamics of Knowledge in Social Science*, Polity Press, Cambridge, UK.
- Csardi Gabor i Nepusz Tamas. 2006. The igraph software package for complex network research, *InterJournal*, Complex Systems 1695.
- Fernández-Esquinas Manuel. 2019. "Dealing with the profession of sociology: opportunities and problems at the interface between training and professional development", *International Review of Sociology – Revue internationale de sociologie*, godina 29, broj 3: 336–353.
- Grbović Vesna. 1990. "Analiza podataka o zaposlenim sociolozima", u Bogdanović Marija, Grbović Vesna, Bobić Mirjana, Ilić Vladimir, Milivojević Zdenka i Gredelj Stjepan, *Sociologija u Jugoslaviji – institucionalni razvoj*, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 129–149.
- Jarić Isidora. 2014. *Javni i skriveni kurikulumi srednjoškolske nastave sociologije*, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Lapeyronnie Didier. 2006. "Radical Academicism, or the Sociologist's Monologue: Who Are Radical Sociologists Talking with?", *Revue française de sociologie*, godina 47: 3–33.
- Lažetić Predrag, Živadinović Ivana, Jarić Isidora i Radonjić Ognjen. 2014. *Od studenata do (ne)zaposlenog stručnjaka*, Tempus: CONGRAD.
- Mojić Dušan. 2010. „Zapošljavanje sociologa u Srbiji danas – od ‚humanističkih emancipatora‘ do ‚profesionalnih praktičara““, *Sociologija*, Posebno izdanje: Pet decenija sociologije, godina LII, maj 2010, 219–241.
- Mullen Lincoln. 2016. textreuse: Detect Text Reuse and Document Similarity. R package version 0.1.4.
- Olsson Tina i Sundell Knut. 2016. „Research that Guides Practice: Outcome Research in Swedish PhD Theses Across Seven Disciplines 1997–2012“ *Prevention Science*, 17(4): 525–535.
- Ooms Jeroen. 2018. cld2: Google's Compact Language Detector 2. R package version 1.2.
- Ooms Jeroen. 2014. "The jsonlite Package: A Practical and Consistent Mapping Between JSON Data and R Objects." *arXiv:1403.2805 [stat.CO]*
- Pedersen Thomas Lin. 2019. ggraph: An Implementation of Grammar of Graphics for Graphs and Networks. R package version 2.0.0.
- Pedersen Thomas Lin. 2019. tidygraph: A Tidy API for Graph Manipulation. R package version 1.1.2.
- Silge J Robinson D. 2016. "tidytext: Text Mining and Analysis Using Tidy Data Principles in R." *JOSS*, 1(3).
- Siza Remo. 2019. "The sociologist: a profession without a community", *International Review of Sociology – Revue internationale de sociologie*, godina 29, broj 3: 378–389.
- Themed Section/Section Thématique: A Crisis of Sociology or Just a Crisis of Academic Sociology?, *International Review of Sociology – Revue internationale de sociologie*, godina 29, broj 3.

- Webb David. 1974. "The Young Sociologist: Some Factors Involved in Entry to the Academic World", *The British Journal of Sociology*, godina 25, broj 2: 201–214.
- Wickham Hadley. 2017. *tidyverse: Easily Install and Load the 'Tidyverse'*. R package version 1.2.1.
- Wickham Hadley. 2019. *httr: Tools for Working with URLs and HTTP*. R package version 1.4.1.
- Winston Chang. 2014. *extrafont: Tools for using fonts*. R package version 0.17.

Zakonski i podzakonski akti:

- Pravilniku o izmenama i dopunama Pravilnika o vrsti stručne spreme nastavnika, stručnih saradnika i pomoćnih nastavnika u gimnaziji. 2013. *Prosvetni glasnik* LXII/1, broj 5/90, 5/91, 1/92, 3/94, 7/96, 7/98, 3/99, 4/99, 3/03, 4/04, 11/04, 5/05, 1/07, 7/08, 8/11.
- Pravilnika o stepenu i vrsti obrazovanje nastavnika, stručnih saradnika i pomoćnih nastavnika u gimnaziji, *Prosvetni glasnik* broj 15/13, 11/16, 2/17, 11/17.
- Nastavni plan i program za oblast srednjeg stručnog obrazovanja iz polja elektrotehnike, 2012. *Prosvetno glasnik* LXI/7.
- Nastavni plan i program za oblast srednjeg stručnog obrazovanja iz polja geodezije i građevinarstva. 2012. *Prosvetni glasnik* LXI/7.
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju. *Službeni glasnik Republike Srbije*. br. 55/2013, 101/2017 i 27/2018
- Zakon o visokom obrazovanju. *Službeni glasnik Republike Srbije*. br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 73/2018 i 67/2019.